

УДК 336.012.23 (045)

Л. А. Мартинюк, канд. екон. наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет
ім. Т. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз найвідоміших вітчизняних методик оцінки фінансового стану підприємств і типових груп показників, розрахунків яких передбачено цими методиками. Визначено шляхи вдосконалення методик оцінки фінансового стану вітчизняних підприємств.

Ключові слова: оцінка фінансового стану, методики оцінки фінансового стану, показники оцінки фінансового стану, показники неплатоспроможності, ділова активність, рентабельність, комплексна оцінка фінансового стану.

Вступ. В умовах переходу економіки України до цивілізованих ринкових відносин суттєво зростає роль об'єктивної оцінки фінансового стану підприємств як запоруки їх сталого розвитку. Фінансовий стан відображає ефективність економічної діяльності суб'єкта господарювання, а його аналіз дозволяє своєчасно оптимізувати використання фінансових ресурсів підприємства.

В умовах ринку фінансовий стан підприємства розкриває не лише ступінь його життєдіяльності, а й потужність чинників розвитку, яка акумулюється в його стійкості (стабільності). Фінансовий стан є синтетичним показником, який впливає на ефективність господарської діяльності підприємства. У свою чергу, фінансовий стан підприємства прямо залежить від результатів його діяльності. Якщо господарська діяльність є прибутковою, то утворюються додаткові джерела засобів, які в кінцевому результаті сприяють зміцненню фінансового стану підприємства.

Постановка задачі. Необхідність оцінки та прогнозування фінансового стану викликана збитковістю та неплатоспроможністю значної кількості вітчизняних підприємств, незадовільною структурою їх капіталу. Оцінка фінансового стану дає змогу об'єктивно визначати пріоритетні напрями розвитку підприємства, будувати стратегічні плани і контролювати їх виконання.

Теоретичні та практичні аспекти оцінки фінансового стану підприємства глибоко досліджені у працях вітчизняних учених: І. Бланка, М. Кизима, Г. Крамаренко, Л. Лахтіонової, В. Мец, Є. Мниха, О. Павловської, Н. Притуляк, В. Савчука, І. Головка, О. Терещенка і зарубіжних фахівців: Е. Альтмана, В. Артеменка, І. Балабанова, У. Бівера, Є. Бріхгема, Г. Давидової, Л. Донцової, А. Ковальової, В. Ковальова, А. Кудінової, А. Недосекина, Е. Нікбахта, Г. Савицької, А. Шеремета та ін.

Проте багато положень праць указаних дослідників носять суперечливий і дискусійний характер. Зокрема, дослідження прогнозних оцінок фінансового стану підприємств України зосереджено лише на прогнозуванні ймовірності банкрутства та бухгалтерського балансу підприємства. До цього часу не визначено об'єкт і

напрями прогнозування фінансового стану, відсутні методичні підходи, які визначають послідовність прогнозування.

Реальне відображення фінансового стану підприємства ускладнюється недосконалими методичними підходами до його оцінки. Ці проблеми є актуальними для підприємств України незалежно від їх організаційно-правових форм та форм власності.

Метою статті є узагальнення основних підходів щодо комплексної оцінки фінансового стану вітчизняних підприємств та визначення шляхів удосконалення існуючих методик аналізу і прогнозування фінансового стану підприємства.

Результати. У табл. 1 [2, с. 476—477] наведено огляд найвідоміших вітчизняних методик оцінки фінансового стану та типових груп показників фінансового стану підприємств, розрахунок яких передбачено цими методиками.

Таблиця 1

**ТИПОВІ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ,
ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В УКРАЇНІ**

№	Назва методики	Установа, що видала, рік
1.	Методичні рекомендації з аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій	Державна податкова адміністрація України, 2000
2.	Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації	Міністерство фінансів України та Фонд державного майна України, 2001
3.	Методика оцінки кредитоспроможності позичальника	Ощадбанк України, 2000
4.	Методичні рекомендації щодо проведення аналізу фінансового стану підприємства-боржника при отриманні відстрочок (розстрочок)	Державна податкова адміністрація України, 1998
5.	Методика оцінки фінансового стану та визначення класу позичальника-юридичної особи	Промінвестбанк, 2001
6.	Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.	Міністерство економіки України, 2001
7.	Методика виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства	Міністерство економіки, 2006
8.	Положення «Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків»	НБУ, 2003

Джерело: [2, с. 476—477]

Фінансова діагностика проводиться з використанням інформації, яка міститься в трьох основних формах звітності: Баланс (форма № 1), Звіт про фінансові результати (форма №2) та Звіт про рух грошових коштів (форма № 3). Відносно доцільності використання офіційної звітності підприємств для оцінки ймовірності їх фінансової неспроможності серед науковців і практиків точаться гострі дискусії [6].

Головний аргумент проти використання для зазначених цілей показників, які містяться у звітності полягає в тому, що баланс, звіт про фінансові результати тощо містить інформацію, що характеризує минулі (звітні) періоди, до того ж, станом на певну дату [2, с. 476—477]. На підтримку використання звітності як інформаційної основи оцінки фінансового стану підприємства можна привести тезу про те, що багато аналітичних показників, які розраховуються з використанням звіт-

них даних, характеризують потенційні можливості підприємства забезпечити стійку фінансову рівновагу та платоспроможність.

Розглядаючи методики оцінки фінансового стану, які використовуються в Україні, слід звернути увагу на Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затверджене наказом Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України, згідно з яким фінансовий стан суб'єкта господарювання визнається задовільним у таких випадках:

- якщо підприємство є прибутковим (коефіцієнт рентабельності діяльності більше 0,01) або показники (коефіцієнти) його фінансового стану (ліквідності, платоспроможності (фінансової стійкості), ділової активності) відповідають нормативним вимогам;

- якщо коефіцієнт рентабельності діяльності має низькі значення (дорівнює або менше 0,01) або за останній звітний період підприємство отримало чистий збиток, але при цьому показники (коефіцієнти) його фінансового стану (ліквідності, платоспроможності (фінансової стійкості), ділової активності) відповідають нормативним вимогам, але в цьому випадку слід звернути увагу на майновий стан підприємства, проаналізувати фінансові результати діяльності підприємства.

Якщо підприємство є збитковим протягом аналізованого періоду, більшість показників фінансового стану підприємства не відповідають нормативним вимогам, існує тенденція до їх погіршення, то фінансовий стан підприємства визнається незадовільним.

Недоліками зазначеного Положення є :

- 1) застосування єдиних нормативних значень для всіх без винятку підприємств;
- 2) неможливість точного обчислення більшості запропонованих до розрахунку показників за формами фінансової звітності;

- 3) відсутність поглибленої класифікації рівнів фінансового стану, який згідно Положення ідентифікується лише за двома характеристиками: «задовільний» або «незадовільний», внаслідок чого підприємство, яке має недостатню фінансову стійкість, може бути умовно віднесено до таких, фінансовий стан яких визначається як «задовільний».

Таким чином, напрямками удосконалення методики оцінювання фінансового стану вітчизняних суб'єктів господарювання, яку містить Положення [3], визначено необхідність: 1) розробки галузевих інструкцій, які містили б механізм застосування Положення із визначеними для підприємств певної галузі критичних значень; 2) зобов'язання підприємств подавати додаткові відомості про уточнений склад поточних активів і зобов'язань для можливості проведення оцінки фінансового стану зовнішніми аналітиками (якщо подання таких відомостей підприємствами є неможливим, то при розробці методик оцінювання фінансового стану підприємств слід здійснювати відбір показників, які можуть бути визначені зовнішніми аналітиками на основі фінансової звітності); 3) упровадження багаторівневої класифікації типів фінансової стійкості.

Проаналізуємо можливість отримання адекватних результатів оцінки фінансового стану за застосування Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджених Наказом Міністерства економіки України у 2006 році.

Поточною неплатоспроможністю, згідно цього нормативного документу, характеризується фінансовий стан будь-якого підприємства, якщо на конкретний момент че-

рез випадковий збіг обставин тимчасово суми наявних у нього коштів і високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу. Економічним показником ознак поточної платоспроможності (Пп) за наявності простроченої кредиторської заборгованості є різниця між сумою наявних у підприємства грошових коштів, їх еквівалентів та інших високоліквідних активів і його поточних зобов'язань.

Від'ємний результат алгебраїчної суми зазначених статей балансу свідчить, згідно Рекомендацій, про поточну неплатоспроможність суб'єкта підприємницької діяльності.

Згідно Рекомендацій, фінансовий стан підприємства, у якого на початку і в кінці звітного кварталу мають місце ознаки поточної неплатоспроможності, відповідає законодавчому визначенню боржника, який неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами ... протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати. Але визначення показника Пп лише на початку і в кінці кварталу і розробка на основі цих обчислень висновків щодо неплатоспроможності протягом 90 днів, також не є коректним. Показник є статичним і потребує більшої періодичності обчислення протягом трьох місяців, а також дослідження чинників, що призвели до втрати платоспроможності. Постійному аналізу повинен підлягати також рух, тобто формування та погашення простроченої кредиторської заборгованості.

На теперішній час, у вітчизняній практиці значного поширення набули дві групи методик аналізу фінансового стану, які й репрезентують традиційний підхід до оцінки ймовірності загрози фінансової кризи підприємства. Перша група ґрунтується на однофакторному аналізі показників фінансової звітності; друга — заснована на бальній системі оцінювання з визначенням індексу (класу) ризиковості фінансового стану підприємства. Спільним для методик обох груп є те, що вони передбачають вивчення простих математичних зв'язків між окремими позиціями фінансової звітності на основі обчислення певної вибірки показників (коефіцієнтів) у порівняння їх значень з нормативними та в динаміці.

Згідно з традиційними постулатами оцінки фінансового стану та діагностики банкрутства, які відстоюються переважно більшістю вітчизняних і російських фахівців, аналіз ґрунтується на розрахунку чотирьох, п'яти, шести груп фінансових показників [1, с. 27—28]. Висновки щодо якості фінансового стану робляться на підставі простого зіставлення фактичних показників оцінки ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, стабільності з їх нормативними значеннями [1, с. 28]. Основні наукові дискусії точаться навколо того, скільки груп показників слід виокремлювати, які класифікаційні ознаки відповідних груп, яким має бути перелік фінансових показників окремих груп тощо. Так, проф. Л. О. Лігоненко виокремлює чотири групи показників-індикаторів кризового стану підприємства: платоспроможності, стану та структури капіталу, оборотності, прибутковості [3, с. 198].

На думку Н.В. Тарасенко, найпоширенішими є такі п'ять груп аналітичних фінансових коефіцієнтів, які характеризують зміни: структури капіталу та його розміщення та джерелами утворення; ефективності використання капіталу; платоспроможності та кредитоспроможності підприємства; фінансової стійкості, рівня прибутковості (рентабельності) підприємства [5, с. 284].

Комплекс оціночних показників, пропонується О.В. Павловською, включає сім груп показників: майнового стану, прибутковості підприємства, ліквідності, платоспроможності та кредитоспроможності, фінансової стійкості та стабільності, рентабельності, ділової активності, оцінки акціонерного капіталу [4, с. 55].

За таким самим підходом побудовано й більшість вітчизняних методик оцінки фінансового стану, кредитоспроможності, інвестиційної привабливості. Зістав-

лення типових фінансових показників, передбачених окремими методиками в розрізі окремих груп показників (прибутковості та самофінансування, ліквідності та платоспроможності, оборотності наведено в табл. 2 [2, с. 479].

Таблиця 2

**ПОКАЗНИКИ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНІ
МЕТОДИКАМИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ**

Показники фінансового стану	Алгоритм розрахунку	Порядковий номер методики							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1. Рентабельність продукції (продажів)	Чистий прибуток від реалізації / Чиста виручка	X	X	X	X	X			X
2. Рентабельність активів (майна)	<u>Чистий прибуток</u> Сума активів (середня)	X	X	X		X	X		X
3. Рентабельність власного капіталу	<u>Чистий прибуток</u> Власний капітал	X	X						
4. Рентабельність основної діяльності	<u>Чистий прибуток</u> Собівартість реалізованої продукції	X				X			
5. Період окупності власного капіталу	<u>Середня величина ВК</u> Чистий прибуток		X						

Джерело: [2, с. 479]

З табл. 2 випливає, що суттєвим недоліком традиційних вітчизняних методик є те, що ними не передбачено використання в аналітичних цілях показників, які характеризують фінансову потужність підприємства.

Мова йде про індикатори, що розраховуються з використанням інформації, яка міститься в Звіті про рух грошових коштів, зокрема показники чистого грошового потоку (Cash-flow).

Між тим, світова практика фінансового аналізу свідчить, що чистий грошовий потік досить часто використовується як база для розрахунку цілого ряду показників, у тому числі, показників рентабельності (по Cash-flow), наприклад, рентабельність власного капіталу по Cash-flow — характеризує величину чистого грошового потоку на одиницю власного капіталу.

Вивчення наведеного в табл. 3 переліку показників показує, що більшість вітчизняних методик передбачає розрахунок двох і більше показників, які фактично характеризують один параметр фінансового стану, до того ж відповідні показники досить тісно корелюють між собою. З економетричної точки зору така ситуація є неприпустимою, оскільки це призводить до суттєвого викривлення результатів аналізу.

Таблиця 3

**ПОКАЗНИКИ ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНІ
РІЗНИМИ МЕТОДИКАМИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ**

Показники фінансового стану	Алгоритм розрахунку	Порядковий номер методики							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1. Коефіцієнт покриття (загальної ліквідності)	<u>Поточні активи</u> Поточні зобов'язання	X	X	X	X	X	X	X	X
2. Проміжний коефіцієнт покриття (швидкої ліквідності)	<u>Монетарні ОА</u> Поточні зобов'язання	X	X	X	X	X			X

Закінчення табл. 3

Показники фінансового стану	Алгоритм розрахунку	Порядковий номер методики							
		1	2	3	4	5	6	7	8
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Грошові кошти та їх еквіваленти/ Поточні зобов'язання	X	X	X	X	X			X
4. Робочий капітал	Поточні активи – поточні зобов'язання		X						
5. Показник поточної неплатоспроможності	Високоліквідні активи – поточні зобов'язання						X		
5. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	<u>Робочий капітал</u> Оборотні активи		X	X	X		X		
6. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	<u>Робочий капітал</u> Власний капітал		X	X		X			X
7. Коефіцієнт мобільності активів	<u>Монетарні ОА</u> Необоротні активи			X					
8. Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Дебіторська заборгованість / позичковий капітал			X					
9. Коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості	Прострочена дебіторська заборгованість/ сума дебіторської заборгованості					X			
10. Коефіцієнт простроченої кредиторської заборгованості	Прострочена кредиторська заборгованість / сума кредиторської заборгованості					X			
11. Коефіцієнт заборгованості	<u>Позичковий капітал</u> Власний капітал		X	X		X			X
12. Коефіцієнт незалежності	<u>Власний капітал</u> Валюта балансу	X	X	X					

Джерело: [2, с. 480]

Аналітична цінність показників оборотності (табл. 4), передбачених більшістю методик, зменшується через те, що для них не передбачено критичні чи орієнтовні значення. Отже, виникає проблема їх об'єктивної інтерпретації.

Таблиця 4

**ПОКАЗНИКИ ОБОРОТНОСТІ (ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ), ПЕРЕДБАЧЕНІ
МЕТОДИКАМИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ**

Показники фінансового стану	Алгоритм розрахунку	Порядковий номер методики								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Коефіцієнт оборотності ОА	Чиста виручка / Середні залишки ОА	X	X		X			X		
2. Оборотноість інвестованого капіталу (активів)	<u>Чиста виручка</u> Сума інвестицій (активів)	X	X							
3. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	<u>Чиста виручка</u> Поточні зобов'язання (середньорічні)		X		X			X		

Таблиця 4

Показники фінансового стану	Алгоритм розрахунку	Порядковий номер методики								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
4. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	<u>Чиста виручка</u> Дебіторська заборгованість (середньорічна)		X		X			X		
5. Термін обертання кредиторської заборгованості (днів)	Тривалість періоду / коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості		X		X					
6. Термін обертання дебіторської заборгованості	Тривалість періоду / коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості		X		X					
7. Коефіцієнт оборотності власного капіталу	<u>Чиста виручка</u> Власний капітал (середньорічна сума)		X							
8. Коефіцієнт оборотності основних засобів	<u>Чиста виручка</u> Основні засоби (середньорічна сума)		X					X		
9. Оборотноість запасів	<u>Витрати на виробництво</u> Середні залишки запасів							X		

Джерело: [2, с. 481]

Висновки. Таким чином, серед найсуттєвіших недоліків традиційного аналізу, який домінує сьогодні у вітчизняній практиці можна виділити такі: неврахування галузевих особливостей об'єкту аналізу; недостатнє теоретичне та емпіричне обґрунтування критичних точок (чи інтервалів) для окремих фінансових індикаторів, як наслідок, довільність фіксування нормативних значень фінансових показників; суб'єктивність формування вибірки показників, які підлягають аналізу та не врахування критерію мультиколінеарності; неврахування (або суб'єктивність врахування) факту різної вагомості впливу окремих показників на загальні результати аналізу; ігнорування показників, які розраховуються на базі чистого грошового потоку.

Отже, при здійсненні комплексної оцінки фінансового стану та у формуванні загальних висновків про фінансовий стан підприємства у вітчизняних і закордонних наукових джерелах, а також у різноманітних методичних рекомендаціях можна виділити три основні підходи:

1) визначення рівня забезпеченості товарно-матеріальних запасів підприємства джерелами їх формування: залежно від того, які саме джерела коштів використовуються для формування запасів, робиться висновок про рівень платоспроможності та фінансової стійкості підприємства;

2) обчислення комплексу коефіцієнтів, і на основі дослідження їх у динаміці та у порівнянні з нормативними значеннями розробка висновків про фінансовий стан підприємства;

3) застосування інтегрованого показника, який складається з кількох найважливіших коефіцієнтів, визначення певних меж його значення для ідентифікації фінансового стану підприємства (найчастіше застосовується при оцінці ймовірності банкрутства фірми)

Основними напрямками подальших розвідок є такі: покращення інформаційного та методичного забезпечення процесу оцінки та прогнозування фінансового стану підприємства; вдосконалення форм фінансової звітності, що дозволить підвищити її аналітичні можливості та реальність оцінки майна; розробка методики комплексної бальної оцінки фінансового стану підприємства, яка б дозволила

проаналізувати стан підприємства за оптимальною сукупністю фінансових показників та коефіцієнтів; доопрацювання нормативних актів, які розкривають методи аналізу фінансового стану підприємства.

Література

1. Бай С. І., Святненко Л. М. Напрямки підвищення ефективності антикризового управління підприємством // Економіка і підприємництво: стан та перспективи. — К., 2009. — С. 27—34.
2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. — К.: ЦУЛ, 2008. — 504 с.
3. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: Підручник. — К.: КНТЕУ, 2007. — 824 с.
4. Павловська О. В. Удосконалення методів аналізу фінансового стану підприємств // Фінанси України. — 2005. — №11. — С. 54—61.
5. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства. — Львів: ЛБІ НБУ, 2005. — 485 с.
6. Фінансова звітність за національними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку: Практ. посібник. — К., 2010. — 336 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2012 р.